

Зарубіжні авторські зібрання

Теодор

райзер

Твердиня

Харків
«ФОЛІО»
2025

ВСТУП

Показалися квітки на землі,
пора соловейка настала,
і голос горлиці в нашому краї лунає!

Пісня над піснями, 2:12

— Перед Господом нашим та церквою Його я, Солон Барнс, беру Бенецію Уоллін собі за дружину, обіцяючи, з Божою допомогою, бути їй люблячим і вірним чоловіком, доки смерть не розлучить нас.

— Перед Господом нашим та церквою Його я, Бенеція Уоллін, беру Солона Барнса собі за чоловіка, обіцяючи, з Божою допомогою, бути йому люблячою та вірною дружиною, доки смерть не розлучить нас.

Ці урочисті обітниці пролунали одного ясного червеневого ранку в задушевній тиші молитовного дому Друзів Божих (відомих ще як квакери) у місті Даклі, штат Пенсильванія, перед сотнею людей — родичів та друзів молодих.

Подія відбувалась у буденний день наприкінці дев'ятнадцятого сторіччя, проте кожен, хто знає історію та традиції квакерів, міг би зразу помітити: надворі вже не ті часи, коли віра та звичаї в цьому побожному русі були достатньо міцні, і Друзі Божі дбали не лише про заповіді Божі, а й про достойну поведінку та зовнішній вигляд, гідні шанувальників Внутрішнього Світла, яке, за вірою, живе в кожному, хто вшановує Дух Святий, що єднає Бога з дітьми Його.

Частина присутніх дійсно була одягнена в старомодні костюми і поводитися відповідно, проте більшість мала

набагато сучасніший вигляд, хоча до картинок із модних журналів і їм було ще далекувато...

Старші чоловіки голили бороди, і більшість із них зберегла дідівську простоту в одязі: сюртуки прямого крою без кишень, стоячі комірці, без відворотів, круглі чорні широкополі капелюхи. Жінки того самого віку були в традиційних простих капелюшках і строгих чорних накидках чи шалях поверх довгих (по щиколотки) широких сірих суконь з білими хустками на плечах. Одяг доповнювало взуття — пласке та широке, а сірі капоти на голові трималися завдяки тоненьким стрічкам, зав'язаним під підборіддям. Що ж, якби не було красивих та вишуканих костюмів (як ми розуміємо їх сьогодні) — не існувало б і їхніх нудних та незграбних варіацій!

Але були й інші — і чоловіки, і жінки, — які сповнилися великим духом сучасності та змін настільки, що він перевищив квакерські традиції та змусив цих Друзів Божих майже повністю відмовитися від старомодних зовнішніх ознак внутрішньої духовної благодаті.

Звісно, так принаймні здавалося матеріальному світові. Насправді Бог, Його Внутрішнє Світло, не покидав їх, був їхнім помічником та провідником. Слова з книги Йова «Хоч Він вбиває мене, я все одно буду Йому довіряти» лишалися їхнім девізом. Попри сучасні костюми, Друзі Божі були скромними й заощадливими в побуті й практичними в суспільному житті — і цим нагадували своїх предків, адже плекали ті самі ідеали. Саме ці внутрішні якості допомогли багатьом з них дійти висновку, що екзотичний одяг їхніх батьків був тепер радше недоліком. Усе ж такі безстрашний Джордж Фокс, засновник квакерського руху, нічого не говорив про форму одягу. Він лише наголошував, що одягатися слід просто.

Одночасно саме ця квакерська практичність і прислужилася переважно тому, що квакери від спроб побудувати свій ідеальний світ (саме так Друзі Божі вразили своїм

життям і простих людей, і сильних світу цього на початку) перейшли до життя у звичайному, неідеальному світі. Усе ж таки, життя у своєму найкращому прояві — це грубий та крихкий баланс між багатьма різними речами, і перші квакери щиро й красиво прагнули досягти цього балансу — без недоліків, без тіней сумнівів, без помилок.

У свій час Джордж Фокс писав:

«Господь Своєю невидимою силою відкрив мені, як кожна людина була просвітлена божественним світлом Христа, і я бачив, як світло це сіяє в душах усіх і кожного. І ті, що увірували в це, врятувалися від осуду і прийшли до світла життя, і стали його дітьми; але ті, хто ненавидів і не вірив у це, були засуджені ним, хоча і сповідували вчення Христове».

Проте ідеали, проповідувані Фоксом, зіштовхнулися із звичайним світом — рутинним, матеріальним, з його забанками, втратами, турботами та нерівністю. Реальність не відповідала ідеалу. Люди обмежені, з посереднім розумом та серцем кинулись марно боротися з цим ученням, а квакери, що мали мрійливі та поетичні душі, зразу вхопилися за нього.

Часи Джорджа Фокса чимось нагадували часи святого Франциска Ассизького з Італії — мрійники прагнули втілити великий ідеал у життя. А потім прийшли спокуси. Під тягарем життєвих турбот багато хто пішов легшим шляхом, дбаючи більше про зовнішнє, ніж про серце.

Отже, тут, у цьому скромному молитовному домі — з коричневої цегли назовні, вибіленими стінами всередині, з мерехтливими сонячними променями на газоні, зібралися люди, які вже йшли на компроміс з великими ідеалами перших Друзів Божих. Ці охоронці традицій сиділи на лавах, нічим не порушуючи чинних церковних пишнот, час від часу вставали і вимовляли зворушливі промови про «внутрішнє світло, що веде нас до досконалості», а потім поверталися до своїх життєвих справ і турбот, один — на

корабельну верф, суднобудівельником, інший — у свій магазин, третій — у банк чи контору компанії, четвертий — ще кудись, і, крім дрібних, чисто зовнішніх штрихів, ніщо в їхньому житті не нагадувало того, про що мріяв і в що вірив Фокс.

У світі такий квакер мав звичайний вигляд і поводився майже так само, як і будь-яка інша людина. Релігійну лексику з усіма її виразами на кшталт «brate мій» чи «лоно Христове» використовували лише в сімейному колі, у церкві або під час зустрічі двох вірян. Відійшли в історію і часи, коли Друзі Божі боролися за право не знімати капелюх перед будь-ким, зокрема й перед будь-якою вищою землею владою — «честь капелюха» була давно забута.

Щодо танців, співів, музики, театру, показів мод, книг і картин розважального або фривольного характеру, а також будь-якого невиправданого накопичення багатства — все це квакери беззаперечно засуджували. Проте навіть тут траплялися винятки. Чимало послідовників Джорджа Фокса були успішними комерсантами, у їхніх домівках були книги, гравюри та предмети мистецтва, а в деяких навіть лунала музика. І все ж, попри все це, навіть вони все ще дотримувалися, принаймні в думках, певної простоти в поведінці та поміркованості в розкоші.

Отже, цього дня в церкві, де сиділи поряд порівняно заможні і забезпечені родичі нареченої і значно скромніші друзі й рідні нареченого, можна було побачити все різноманіття ставлення до квакерських ідей та звичаїв, серед яких пройшла молодість Солона Барнса.

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ 1

Батьки Солона Руфус і Ганна Барнс були аж ніяк не багатими. Коли народився хлопець, Руфус поєднував заняття дрібного фермера й торговця-середняка поблизу містечка Сегукіт у штаті Мен. Ферма була невеличка, але врожай він збирав добрий, овес і сіно йшли на продаж, овочі та фрукти були свої, і врешті-решт Барнс спромігся купити лавку — невеличку, зате майже в центрі, де й торгував кінським фуражем. Місцеві брати по вірі його шанували, сусіди вважали за людину побожну й порядну, справи йшли добре, і фермер спромігся відправити Солона, свого первістка, і єдину доньку Синтію до початкової школи, яку по сусідству провадили Друзі Божі. Провчилися вони там: Солон — до десяти років, Синтія — до восьми, і от перед батьком постало питання, де його дітям учитися далі.

Так сталося, що десь саме в той час помер дядько Солона Ентоні Кімбер. Він був одружений на Фібі, сестрі Ганни, але давно з жінкою та доньками перебрався з околиць Сегукіту до Трентона в штаті Нью-Джерсі, де займався гончарством. Вдова почала просити Руфуса приїхати в Трентон і допомогти дати раду з отриманою спадщиною: часткою у Трентонському гончарному заводі, придбаною чоловіком, не кажучи вже про будинок і кілька закладних на ферми у перспективному районі між Трентоном і Філадельфією.

Фібі та Ганна, місис Кімбер і місис Барнс, завжди були дуже дружніми, кожна зустріч була для них справжнім

святом. Та й самому Руфусові подобалися Кімбери. Тож він погодився взяти на себе цей труд — хоча це було і клопітно, і дорого, та й свою ферму з магазином довелося лишити на місцевого квакера.

Проте все виявилось набагато приємніше і вигідніше, ніж очікував Руфус. Покійний свояк працювати вмів, тож його частка у Трентонському гончарному заводі становила вже третину від усього бізнесу і оцінювалася тоді в сорок п'ять тисяч доларів, а заробітна плата дозволила йому дати позики під заклад ферм між Трентоном і Філадельфією. Оскільки район активно заселявся, земля лише дорожчала. Термін однієї закладної якраз вийшов, а ділянка була велика, і Кімбер незадовго до смерті розпочав справу з її вилучення. Руфус щиро дбав про інтереси своєї своячки та її дітей і знав, що ділових здібностей Фібі не має, тож він вирішив довести справу до кінця. Прибутків з оренди чи продажу ферм, вкупі із рештою інвестицій, мусило вистачити вдові з дітьми і на утримання будинку в Трентоні, де вони жили, і на безтурботне життя.

Ця родинна послуга Руфуса мала чималий вплив на його особисте життя й інтереси, а також на інтереси його сина й доньки, якщо не більше, ніж на місис Кімбер та її двох дітей. І хоча Руфус як комерсант аж ніяк не дорівнювався її покійному чоловікові, проте вдова шанувала його за побожність і порядність. До того ж вони з сестрою були близькі не лише по крові, а й по духу, тож Фібі всіма силами намагалася зміцнити цей сімейний зв'язок.

Усі знали Руфуса як людину чесну, добру, завжди готову допомогти. Статки в нього були невеликі, але заробив він їх тяжкою працею й порядним ставленням до людей. Попри турботи про ферму й лавку, він, як бачила на власні очі під час гостювання Фібі, а також з листів сестри, завжди знаходив час не лише сумлінно ходити на церковні зібрання, а й допомагати братам по вірі. Усі його любили, з усіма він підтримував добросердечні стосунки, недарма ж він

у свій відносно молодий вік (Руфусу тоді було лише сорок) став одним із старійшин. На богослужінні в Перший день (так Друзі Божі називали неділю) він разом з іншими старійшинами сидів на підвищенні перед церковним зібранням, обличчям до усіх!

У домі Барнсів, як і в багатьох домах у тому краї, ніколи не згасало полум'я віри. Солон і Синтія Барнси ніколи не приступали до трапези, не подякувавши Богові за їжу. Кожен ранок у сім'ї починався з молитви, потім мати читала уривок з Біблії, а після того на декілька хвилин наставало урочисте мовчання, коли члени сім'ї мовчки роздумували над змістом біблійних слів. Діти тоді не розуміли справжнього сенсу цих ритуалів і могли лише дивуватися їм, проте ці благоговійні хвилини залишили свій відбиток у їхніх серцях. Увесь житейський та релігійний уклад, притаманний тим часам, настільки увійшов у плоть і кров Солона й Синтії, що обоє до кінця днів своїх плекали щирю й непохитну віру в життєдайний Дух Святий, який живе в кожній людині, визначає всі справи і вчинки людські — те дороговказне Внутрішнє Світло, до якого кожен може звернутися за втішанням і допомогою в годину сумнівів, тривоги і неволі.

Отже, Фібі Кімбер побачила в Руфусі Барнсі надійного й гідного помічника. Він не тільки обіцяв по змозі давати поради, як розпоряджатися чи керувати майном, що їй досталося, а й запевнив, що в разі якихось утруднень з цим він залюбки приїжджатиме до неї з Сегукіту, щоб допомогти, хоча відриватися від ферми й лавки буде нелегко.

На ці слова Фібі йому відповіла:

— Руфусе, а чому б тобі не продати ферму й лавку в Сегукіті й не перебраться сюди? Ти ж бачиш, як мені тяжко тут самій з дівчатками. Ентоні, сам знаєш, завжди наставляв їх, та й мені давав добрі поради. То мені й спало на думку: от якби ви жили не в Сегукіті, а тут, у Трентоні, це дуже стало б мені у пригоді. Та й я могла би бути вам корисною.

Грошей, сам бачиш, у мене вистачить на нас усіх, особливо якщо ти візьмешся керувати моїми справами. Я розумію, що в тебе там ферма, але в нас є тут великий будинок. А біля Дакли — ціла величезна ферма з садибою. Закладна на неї прострочена, Ентоні якраз збирався закріпити садибу за собою, тож ти можеш узяти і будинок, і землю собі. Якщо ви з Ганною не захочете жити в нас — житимете там. Мені здається, що переїзд піде на користь і тобі, і Ганні, і дітям — особливо Солоніві. Ви ж бачите, як жваво розвивається Трентон. Тут є школи, є куди піти, можливості, яких Ганна і діти позбавлені на фермі в Сегукіті. Ну, і після смерті такого чоловіка, як Ентоні, я навряд чи знову захочу заміж, то ж я дуже, дуже хотіла б, щоби ти взяв на себе піклування моїми справами. Сподіваюся, що для тебе це буде досить вигідно і не надто обтяжливо. Зі свого боку, я готова влаштувати все так, як ти вважатимеш за найкраще — і для себе, і для Ганни, і для дітей. Ти ж знаєш, як я вас люблю і переживаю!

Вона зробила павзу, а Руфус зосереджено дивився на неї. Місис Кімбер була ще досить молода, приємна, доволі приваблива, і багато над чим в її пропозиції варто було подумати. Переїзд у Трентон мав купу переваг, але й підводних каменів тут вистачало. Так, Фібі з Ганною чудово ладнали, проте одна справа — дружба й гостювання, а зовсім інша — тривале життя двох сімей під одним дахом. Невідомо, що з часом з того вийде. Фібі з Ганною мають пильнувати чотирьох дітей в одному домі — і діти рано чи пізно почнуть сваритися. Підуть суперечки. Яка з матерів буде вирішувати, хто з них має рацію? На чію користь? Ні, так не піде. Тому Руфус неспішно й переконливо пояснив вдові, що перш ніж ухвалити таке рішення, він має повернутися в Сегукіт й обговорити все з Ганною.

З садибою в Даклі теж не все було так просто. Він її оглянув. Це були шістдесят акрів землі і розташований серед високих густих кедрів великий двоповерховий осібняк

з галереями, з колись досить гарним дахом у флорентійському стилі — майже палац. Роботи з ним було... До Громадянської війни тут мешкала родина Торнбро, у свій час впливова й заможна, про що ще свідчили залишки вишуканого чугунного паркану з орнаментом. Зліва, якщо стояти лицем до будинку, через широку браму в садибу вела алея — хоч брничкою під'їжджай. Завершувалася вона великим ганком з широкими засксленими дубовими дверима, на чотирьох створах яких були гарно вирізьблені букети квітів. Загалом, як уважно зазначив Руфус (обов'язки розпорядника майна місис Кімбер, бодай тимчасового, він виконував дуже старанно), у будинку було багато красивих різьблених меблів і майже всі ідеально збереглися. Проте там, де була пошкоджена різьба чи витерта оббивка, ремонт мав бути довгий й дорогий. У парадних вітальнях з ліпних стель спускалися скляні люстри. Колись тут горіли свічки — тепер усе це треба буде замінити електричними світильниками. Комини теж слід було розібрати, щоб встановити центральне опалення. Нинішні власники — грубуватий, на перший погляд працьовитий, але не надто розумний фермер з жінкою і п'ятьма дітьми — успадкували все це від покійного батька. Їхніх зусиль на утримання не вистачало, не кажучи вже про податки та відсотки по закладній. Тож майно відходило Кімберам, а власники не надто за ним сумували — вони мріяли про переїзд і пошук роботи в місті.

Розділ 2

Але інтер'єр маєтку Торнбро — то дрібниці, на нього тимчасовий розпорядник кинув лише біглий погляд. Садиба мала величезний двір, та він був лише малою часткою всього володіння, яке займало шістдесят акрів орної землі. Руфуса одразу захопило поле: за продуманої сівозміни тут

можна збирати великі врожаї хоч пшениці, хоч вівса — залежно від того, що більше прийдеться до смаку місцевим покупцям. Цей момент він взяв собі до уваги — якщо дійсно збереться перебратися сюди й знайде робітників, гідних замінити нинішніх власників.

Руфус вирішив одразу пояснити Фібі все стосовно цієї садиби. Якщо вони з Ганною та дітьми сюди переїдуть — будинок треба зробити хоч трохи придатним до життя. Якщо ж садиба піде на продаж (як він думав з самого початку) і так, щоб Фібі з дітьми отримали з того хоч якийсь зиск, — легким ремонтом не обійтись. На таку розкішну садибу має бути відповідний покупець, тож будинок треба привести в належний стан. Коштуватиме це відповідно. Урешті-решт, він знову повернувся сюди, уважно оглянув кожен закуток і кожну щілину, порадився з одним торговельним агентом з нерухомості, потім з другим, потім подивився на старі маєтки, які відремонтували, продали чи купили різні заможні філадельфійські родини, і повідомив Фібі таке: на садибі Торнборо можна заробити, але перед тим у неї треба добряче вкластися. Витрати будуть чималими, проте, на його думку, вони відіб'ються.

Якщо ж, продовжував він, Фібі всерйоз бажає, щоб вони з Ганною переселилися у цей новий для них світ, то найдешевшим (і найприємнішим для Ганни) буде такий варіант: вони заселяються в частину маєтку (кілька кімнат, аби поміститися їм з дітьми) і за допомогою професійних ремонтників приведуть її до ладу. Руфус винайме нового робітника, з яким вони разом господарюватимуть на фермі. Поки вона не заробить достатньо грошей, щоб зробити реставрацію старої садиби більш капітально.

Ця пропозиція змусила Фібі знову підкреслити, що вона і так збиралася заповідати садибу Торнбро їм з Ганною, тож вона належить їм. Ну, а щодо грошей — вона залюбки дасть на ремонт садиби стільки, скільки буде треба, адже більше за все мріє, щоб вони жили поруч із нею.

Ще одна причина спонукала Руфуса оселитися в цьому домі. Тоді він нікому в цьому не зізнавався, але від погляду на цей занедбаний палац, його серце переповнило дивовижне, невідоме раніше поетичне захоплення цим куточком землі, у якому він знайшов стільки близького своєму серцю!

Позаду садиби стояв каретний двір — старий, напіврозвалений, але в ньому все ще було достатньо місця для трьох екіпажів пристойного розміру, стійла аж для шести коней з багато декорованими ночвами, а на горіщі — просторий сіновал. Уздовж задньої стіни йшли красиві засклені скрині — колись там, мабуть, зберігалася парадна зброя. За стайнею була прибудова, колишній хлів. Корів там уже не було, але колись із заходом сонця їх заводили сюди після цілого дня на пасовиську. Уперше зазирнувши до каретного сараю, Руфус побачив там цілу купу іржавого залізного лому — уламки плугів, борін, лопат, грабель і сокир. У стайні лише два стійла служили домом для двох вбогих шкап, на яких з весни до осені працювали в полі, а взимку їздили на них у місто. На щастя та на подив, його практичну душу це видовисько «мерзоти запустіння» (кажучи біблійною мовою) не пригнітило. У всьому цьому запустінні відчувалося відлуння солодкої давнини, колишнього легкого, безпечного життя зі смаком і незвичним для нього розмахом — життя, незвіданого ані ним самим, ані дружиною, ані їхніми батьками.

Зачарований цим подихом минулого, Руфус дещо роздратувався, побачивши брудний свинарник з льохою та виводком поросят — ще й біля старовинної криниці, де колись брали воду мешканці садиби.

На південь від будинку, посередині того, що колись було гарненькою зеленою галявиною, стирчали залишки стовпів, розташованих подвійним колом. Мабуть, тут була величезна альтанка з арками і решітчастим дахом. Такі все ще стояли в заможних маєтках у цих краях. Стіни й стелю

оплітав плющ або виноград, рятуючи господарів та гостей від сонця. Ця альтанка була свідком речей, яких Руфус ніколи у своєму житті не мав — дозвілля, веселі посиденьки людей, не обтяжених необхідністю щодня сумлінно працювати. Щоправда, ці речі йшли рука об руку з розкішшю й навіть марнотратством у їжі, питві, одягу й видовищах — речах, яких не має бути на землі — принаймні, у його домі. То чому ж не відділити добре від злого, красу й комфорт — від показовості й марнотратства, не кажучи вже про жадібність, пияцтво, розпусту й інші гріхи, які Джордж Фок і його віра рішуче засуджували та мріяли знищити назавжди?

Але що найбільше захопило Руфуса під час його прогулянок садибою — так це невелика річка під назвою Левер-Крік, яка починалася на північному заході від Трентона, текла на південний схід у бік Делаверу, закінчуючись... де вона закінчується, Руфус не питав. Місцями річка була вузькою — футів вісім-десять, але були місця, де вона розливалася. На землю Торнбро річка вливалася футах у трьохстах за каретним двором, звиваючись, але не гублячи напрямку, перетинала навскіс садибу аж до битого шляху, який тягнувся маєтком зі сходу на захід. Тут потік сягав тридцяти чи навіть п'ятдесяти футів завширшки, створюючи три неглибокі заводи, найбільша й найглибша з яких (майже чотири фути завглибшки) розлилась якраз біля галявини з альтанкою, звідки на берег вела мальовнича звивиста стежка, заросла травою та квітами.

Надворі був початок березня, зима ще не зовсім скінчилася, сніг уже зійшов, проте річка ще ховалася під дзеркально-синьою кригою. Проте Руфус одразу уявив собі, який вигляд воно все мало влітку, ще й у кращі часи. У дитинстві він мріяв саме про такий берег саме такої річки, проте шукати щось подібне завжди бракувало часу. І ось — мрія збулася! А як зрадіють Солон з Синтією! А доньки Фібі!...

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
ЧАСТИНА ПЕРША.....	7
Розділ 1.....	7
Розділ 2.....	11
Розділ 3.....	15
Розділ 4.....	18
Розділ 5.....	23
Розділ 6.....	27
Розділ 7.....	31
Розділ 8.....	35
Розділ 9.....	39
Розділ 10.....	40
Розділ 11.....	47
Розділ 12.....	51
Розділ 13.....	56
Розділ 14.....	60
Розділ 15.....	64
Розділ 16.....	66
Розділ 17.....	71
Розділ 18.....	74
Розділ 19.....	75
Розділ 20.....	79
Розділ 21.....	83
Розділ 22.....	86

Розділ 23.....	90
Розділ 24.....	94
ЧАСТИНА ДРУГА	98
Розділ 25.....	98
Розділ 26.....	102
Розділ 27.....	106
Розділ 28.....	114
Розділ 29.....	122
Розділ 30.....	126
Розділ 31.....	130
Розділ 32.....	135
Розділ 33.....	138
Розділ 34.....	140
Розділ 35.....	148
Розділ 36.....	152
Розділ 37.....	154
Розділ 38.....	159
Розділ 39.....	163
Розділ 40.....	165
Розділ 41.....	168
Розділ 42.....	172
Розділ 43.....	178
Розділ 44.....	182
Розділ 45.....	192
Розділ 46.....	202
Розділ 47.....	209
Розділ 48.....	216
Розділ 49.....	223

ЧАСТИНА ТРЕТЯ	229
Розділ 50.....	229
Розділ 51.....	233
Розділ 52.....	236
Розділ 53.....	240
Розділ 54.....	245
Розділ 55.....	253
Розділ 56.....	257
Розділ 57.....	264
Розділ 58.....	268
Розділ 59.....	274
Розділ 60.....	278
Розділ 61.....	283
Розділ 62.....	288
Розділ 63.....	291
Розділ 64.....	296
Розділ 65.....	303
Розділ 66.....	307
Розділ 67.....	312
ЕПІЛОГ	315